

NYMPHA SUPER RIPAM DANUBII

Mátyás király históriája kolozsvári kiadásának egy példányába a Morvaországban működő kiváló magyar orvos, Jordán Tamás valamikor 1569 és 1585 között bejegyzett néhány, a nagy királlyal kapcsolatos emléket. Ezek közül az egyik a következő: „Perennialibus pactis cum Turca inducijs Matthias Rex Hungariae fontem solidum exornatum marmore Budensi arce dicitur exsculpsisse cum dormientis nymphae expressa imagine Marti postmodum uale dicturus extremum hac inscriptione:

Fontis nymphae sacri, somnum ne rumpe, quiesco.
Dormio dum blandae sentio murmur aquae.”¹

Ugyanezen vers egy változatát a szintén külföldön tevékenykedő bártfai származású Henisch György is ránk hagyományozta úgy, hogy 1580-ban egy emlékkönyvbe írta be: „Mathias rex dum floreret Hungaria ad fontem dormiens [!] ita versificatus fuisse dicitur:

Musa sacri fontis somnum ne rumpe quiesco.”²

A két fönmaradt szöveg közül az első a részletesebb, és ez segít magyarázni a másodikat is. Valószínűleg arra a közös hagyományra támaszkodnak, hogy Mátyás király egykor készítettett egy márványkutat, amelyen egy alvó nőalak volt verses fölirattal. Az a közlés, hogy ezzel a törökkel kötött örök békének kívánt emlékművet állítani, nyilvánvalóan minden alapot nélkülöző, kései fikció. A föltehetően szép-

¹ *Historia inelyti Matthiae Hunnyadis regis Hungariae*, Claudiopoli, 1565, MTA Könyvtára, RM II, 4/b. Bejegyzése: „D. Thomae Jordano fratri charissimo Stephanus Jordanus Claudiopoli mittebat 1569.” Jordán Tamás 1585-ben halt meg.

² *A Horváth Stansith család emlékkönyve*. A nagyőri családi levéltárban levő eredetiről ÁBEL Jenő készített másolatokat. MTA Könyvtára, Kézirattár, Ms 336/12, f. 3. „Generoso iuveni D. Georgio Horvath in suam memoriam scripsit Georgius Henisch Barthfeldensis artis Medicae Doctor et Mathematicus Augustanus Die 5. Michaelis 1580.”

művű márványkútnak mindeddig törmelékei se kerültek elő. Vajon ezért most már Mars helyett a szunnyadó nimfának kell végső búcsút mondanunk? Tárgyi emlékek híján a továbbiakban figyelmünket a verses föliratra fordítjuk. A *Corpus Inscriptio-num Latinarum* a versnek egy hosszabb változatát közli:

Huius nympha loci, sacri custodia fontis,
Dormio dum blandae sentio murmur aquae.
Parce meum, quisquis tangis cava marmora, somnum
Rumpere, sive bibas sive lavare tace.³

Mommsen társaival az ókori föliratos emlékeket gyűjtötte össze, de a fönmaradtak mellett számba vették azokat is, amelyeket csak a reneszánsz korától divatos másolatgyűjtemények őriztek meg. Ez utóbbi anyagot csalhatatlan érzékkel rostálták meg, ezért került versünk is, bár forrásai ókorinak tartották, az újabb keletűek, a „falsae” közé. Ezeknek közreadásakor ugyanúgy jártak el, mint a hiteles ókori föliratok esetében, pontosan közölték a lelőhelyet és a forrásokat is. Föliratumk előfordulási helyére több adatot is találtak: „Super ripam Danuui in quo est sculpta nympha ad amoenum fontem dormiens, sub figura est hoc epigramma – In viridario card. S. Clementis – In hortulo Colotiano – In aedibus Caesiorum” stb. A kiadásban tehát első előfordulási helyként a Duna partját adták, ahol egy forrásnál nyugvó nimfa szobra alatt volt olvasható a vers. További adataik szerint megtalálható volt még Rómában is XV–XVI. századi kertekben vagy épületen, de más forrás szerint volt ilyen Szicíliában is. A Duna partja mint legkorábbi helymegjelölés egyes-egyedül egy XV. század végéről származó kéziratban található. Így adja ugyanis a helyet Michael Fabricius Ferrarinus karmelita szerzetesnek, a Reggio Emilia-i kolostor priorjának gondosan másolt, római föliratokat tartalmazó gyűjteménye. E pergamenkéziratot mindmáig Reggio Emiliában őrzik, tartalma kiadásra soha nem került. Jelentősége Mommsenig a tudós világ figyelmét is elkerülte.⁴

A legutóbbi negyedszázadban a nyugvó nőalak ikonográfiájának alakulását kutatva a művészettörténészek rábukkantak az elrejtett adatra. Arra, hogy a Dürer, Cranach, Giorgione-Tiziano és mások alkotásain keresztül sokáig nyomon kísérhető téma legelső szoborrá formálása valahol „super ripam Danubii” keresendő. Otto Kurz, aki először foglalkozott 1953-ban a szunnyadó nimfa alakjával, nem adott hitelt a XV. századi forrásnak, és a távoli Duna-parti helymegjelölést csak szóbeszédnek tartotta.⁵ Az őt követő tanulmányírók is makacs küzdelmet folytatnak

³ *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL), VI/5, Berlin, 1885, 3*e.

⁴ Reggio Emilia, Biblioteca Municipale, Reggiani C 398, f. 28'. A kéziraatra vonatkozó irodalmat közli Paul Oskar KRISTELLER, *Iter Italicum*, II, London–Leiden, 1967, 85.

⁵ OTTO KURZ, *Huius nympha loci: A Pseudo-classical Inscription and a Drawing by Dürer*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, 16(1953), 171–177.

a „legendával”.⁶ De ez a küzdelem már kezdettől fogva teljesen egyoldalú, hiszen a karmelita prior prioritása a kérdésben elvitathatatlan.

Új oldalról járult hozzá a kérdés tisztázásához Ernst Gombrich fölfedezése. Ő arra figyelmeztetett, hogy a kortárs Bartolomeo della Fonte (1445–1513) a verset Giovanni Antonio Campano (1429–1477) szerzeményének tartotta. Egy fölírat-gyűjteményében ugyanis melléje írta: „Romae recens inventum Campani.”⁷ II. Pius pápa kedvelt és megbecsült költője volt Campano, de a congiura dell’Accademiában való részvétele miatt csak 1470-ig szerepelhetett Rómában. A „Huius nympha” vers keletkezését tehát az ezt megelőző időre kell tennünk.

Az igen messze vezető ikonográfiai és az ezek háttéréből kibontott eszméletörténeti kutatásokból számunkra is adódik tanulság. Bizonyos az, hogy Rómában is, de másutt is voltak olyan ókori szarkofág-, relief- vagy szoborleletek, amelyeket a XV. század végén forrásoknál, kutaknál helyeztek el, és amelyeket ott zsongító hangulat övezett. E nyugvó nőalak-ábrázolások egyikére írta azután Campano „Huius nympha” versét, amely lassanként tartozékává lett az ilyenfajta ábrázolásoknak. A XVI. század elejétől már adataink, sőt leírásaink is vannak arról, hogy Róma híressé vált irodalmi kertjeinek (orti letterari) kultushelye volt a grotta, a Múzsza inspiratív szentélye, az enyhet adó forrás és az ott szunnyadó nimfa megjelenítése. És, ha a Sacco di Roma el is rebbentette ezeket az irodalmi találkozóhelyeket, megmaradtak, és még inkább újraalakultak a múzeumkertek a XVI. század folyamán. Az ókori szoboregyüttesek között pedig helyet kapott a nimfa is. És bekerült az antikvitás rajongó látogatóinak vázlatkönyveibe is, éppen úgy, mint az ókorból összegyűjtött fölíratos kötetekbe a vers. A Mommsen és társai gyűjtötte előfordulási helyek: a San Clemente kardinális „viridariuma”, Angelo Colocci kertje vagy a Cesi-palota nimfái közül a két utóbbiról leírás, illetve ábrázolás is maradt fenn.⁸ Továbbra is rejtélyes marad azonban Michael Fabricius Ferrarinus „Super ripam Danubii” pihenő nimfája.

A Duna-parti „legendát” ránk örökítő Michael Fabricius Ferrarinus, ahogy ő mondta, kora ifjúságától „cultor et dilector sacrosanctae et memorandae vetustatis” volt. Amennyire ez megállapítható, ő nem nagyon ment utána az eredeti fölíratoknak, de annál szorgosabban egyesítette a másoktól szerzett kéziratokat. Három fölíratgyűjteményét ismerjük, amelyeket viszonylag hamarosan egymás

⁶ M. MEISS, *Sleep in Venice: Ancient Myths and Renaissance Proclivities*, Proceedings of the American Philosophical Society, 110(1966), 348–382; M. LIEBMAN, *On the Iconography of the Nymph of the Fountains by Lucas Cranach the Elder*, Journal of the Warburg and Courtauld Institute, 31(1968), 434–437; M. BONICATTI, C. CIERI, *Lucas Cranach alle soglie dell’Umanesimo italiano*, Journal of Medieval and Renaissance Studies, 4(1974), 267–285; E. MACDOUGALL, *The Sleeping Nymph: Origins of a Humanist Fountain Type*, Art Bulletin, 57(1975), 357–365; Ph. Pray BOBER, *The Coryciana and the Nymph Corycia*, Journal of the Warburg and Courtauld Institute, 40(1977), 223–239.

⁷ KURZ, *i. m.*, 172.

⁸ V. FANELLI, *Ricerche su Angelo Colocci e sulla Roma cinquecentesca*, Città del Vaticano, 1979 (Studi e Testi, 283), 123, 132. Chr. HÜLSEN, *Römische Antikengarten des XVI. Jahrhunderts*, in *Abhandlungen der Heidelberger Akademie*, Phil.-Hist. Kl., 4(1917), 2, 32.

után, 1477 és 1486 között állított össze, folytonosan javítva, gazdagítva anyagát. E három gyűjteménye közül időben az első, a ma Utrechtben őrzött kézirat még nem tartalmazza a „Huius nympha” fölíratot. Csak a párizsiban bukkan föl, majd a reggióiban is megtaláljuk.⁹ Ahhoz kétség se fér, hogy ő még ókori emlékek tartotta. A kiadók a „super ripam Danubii” lelőhely megadásánál csak ennyit írnak: Ferr. Majd a források között megadják a párizsi (f. 114^v) és a reggiói (f. 28^v) kézirat lapszámait. Ebből arra következtethetnénk, hogy ezek közléseikben megegyeznek. A valóságban nem ez a helyzet. A párizsi, azaz a korábbi kéziratban nimfánk közelebbi helymegjelölés nélkül, verses fölíratok egy csoportjában foglal helyet. Ferrarinus tehát még nem rendelkezett adattal lelőhelyét illetően.¹⁰

Ugyan milyen újabb forrás vagy értesülés készíthette arra, hogy hamarosan ezután elkezdett újabb gyűjteményében, a most már a római emlékek között szereplő fölírat fölé a következő magyarázó szöveget illesse: „Hic lapis est super rippam danuui in quo est sculpta nympha ad amoenum fontem dormiens mirabili arte fabricata. Sub figura est hoc epigrama subscriptum sculptum ut vides.”

A XV–XVI. századi fölíratgyűjtemények számbavétele, egymással való rokonságuk, leszármazásuk megállapítása tekintetében az alapvetés Mommsen elévülhetetlen érdeme. Minden továbblépés csak az ő eredményeire támaszkodhat. Szükségszerűen módosul viszont a kép, ha időközben lényeges új fölfedezések gyarapítják az anyag átöröklésének áttekintését. Az időközben eltelt évszázad kutatási eredményeit legújabbban Charles Mitchell foglalta össze. Módosította a reneszánsz korból ránk hagyományozott fölíratgyűjtemények stemmáját, azt a bonyolult leágazási rendszert, amely az első nagy gyűjtőtől, Ciriaco d’Anconától vezet Michael Fabricius Ferrarinusig. A Mommsen kutatásai óta végzett munkálatok főleg a tekintetben módosították ismereteinket, hogy a fölíratkincs ránk hagyományozásában a korábbinál jóval nagyobb szerepet kell juttatnunk a veronai Felice Felicianónak. Az ő különböző időben összeállított, nagyrészt azóta elveszett gyűjtéseit tekintik ugyanis ma Ferrarinus fő forrásainak, már a korábbi, de még inkább a reggiói redakciónál.¹¹

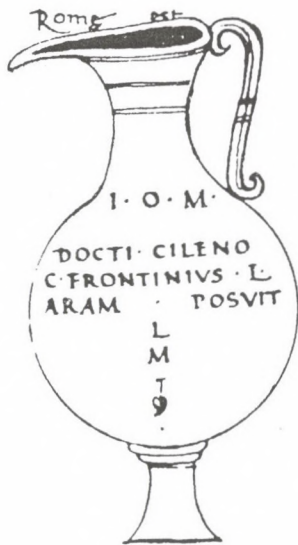
A veronai Feliciano Antiquariust Mantegnával való barátsága miatt a vértelen filológiai hivatkozásokból már a század elején életre keltette Paul Oskar Kristeller.¹² Azóta a vele kapcsolatba hozható mintegy ötven kéziratos és nyomtatott mű előkerülése során vizsgálták mint felíratgyűjtőt, mint az antikva betűtípus első rekonstruálóját, nyomdászt, anyanyelven író költőt és novellistát, humanista levelezéscorpus összeállítóját. Végezetül pedig nem hallgathatták el, bár szívesen tették volna,

⁹ Utrecht, Univ. Bibl., cod. I. K. 9; Paris, BN cod. Lat. 6128; Reggio Emilia, Bibl. Municipale, Reggiani C 398.

¹⁰ Paris, BN cod. Lat. 6128, f. 114^v.

¹¹ Ch. MITCHELL, *Felice Feliciano Antiquarius*, *Proceedings of the British Academy*, 47(1961), 197–221. A hagyomány korábbi legalaposabb földolgozása E. ZIEBARTH, *De antiquissimis inscriptionum syllogis*, *Ephemeris epigraphica*, 9(1905), 187–332, de csak az utrechti és a párizsi kéziratokat látta.

¹² Paul Oskar KRISTELLER, *Andrea Mantegna*, Berlin, 1902.

in ornata columna

LŪMPHAE MATRI
SACRVM

SI HVMANO INGENIO
PERPETVO
VIATORIBVS PARARI
VINA POTVissent
NON AMOENVM
QVEM CERNIS
AQVAVM FONTEM
C. LAEPIDVS MAGNA
IMPENSA
ADDVXISSET

POTA FELIX

Hic lapis est sup rippam
danti in quo est sculpa
nympha ad amoeni fontē
dormiens mirabili arte
fabricata sub figura est
hoc epigramma sub scriptu
sculptum. ut videt

HVIVS NYMPHA LOCI SACRI CVSTODIA FONTIS
DORMIO: DVM BLANDE SENTIO MVRMVR AQVAE.
PARCE MEVM QVIS QVIS TANGIS CAVAMARMORA SOMNV
RVMPERE: SIVE BIBAS SIVE LAVERE TACE.

A Nympha-fölrát a reggiói kéziratban

érdeklődését az alkímia iránt.¹³ Minthogy más-más oldalról közelítették meg, nem bontakozott ki egységes kép róla. „Girovaga esistenza” – így jellemezte a rendezési kísérleteknek nem engedelmeskedő rá vonatkozó adathalmaz alapján az egyik tanulmány írója.

Felice Feliciano Veronában született 1433-ban, bár családja reggiói volt. Ezért nevezte őt Ferrarinus „conterraneusának”. Egész életére döntő irányt adott a bolognai orvos-filológus Giovanni Marcanovával való ifjúkori kapcsolata. Marcanova (1418–1467) előbb a padovai, majd a bolognai egyetem tanára volt. Híres volt gazdag kéziratgyűjteménye. Ő maga az ókori régiségekkel foglalkozott, és szenvedéllyel gyűjtötte a római föliratokat. Az antikvitás rajongóinak köre vette körül, közöttük Mantegna is. Kirándulásokat szerveztek, egymást ókori titulusokkal fölruházva, hogy a Garda-tó vidékének dús vegetációjába süllyedt romok között rejtező műsákkal találkozzanak. Miközben egyikük „caelesti harmonia citharizante” kísérte a társaságot, a többiek szorgalmasan rajzolták a romokat, betűzték a föliratokat. E kirándulások zsákmányát Felice Feliciano azután beledolgozta korábbi föliratgyűjteményekbe. Három ilyen kézírata maradt fenn 1463/64-ből Mantegnának szóló ajánlással a „speculanda et venerabilis maiorum prisca nostrorum antiquitas” emlékeivel. E föliratok tanulmányozásának másik eredménye volt a „De formis litterarum Latinarum”, az első szerkesztett ideális római ábécé. Ez a kézírata, közvetítéssel, Dürer kezében is megfordult, és a benne rekonstruált antikva betűket a kortárs képzőművészeti alkotásokon láthatjuk.¹⁴ Baráti társaságából Giambellino, Marco Zoppo, Francesco del Cossa festőket és Cristoforo di Geremia szobrászt ismerjük.¹⁵ Őt ekkor „scriptor”-nak mondják, valószínűleg Marcanova környezetében dolgozott. 1466-ban, harminchárom éves korában (!) végrendelkezett érték-tárgyairól: 80 dukátot érő könyveiről, a tulajdonában levő rajzokról és képekről „a pluribus excellentibus magistris”, és ókori érmeiről, amelyeket húsz dukátra becsült. Valószínűleg ekkor írta meg saját sírföliatát is:

„Sponte fui pauper tam re quam nomine f o e l i x.
Quaesivi nomen, quaerat avarus opes.”

¹³ C. MAZZI, *Sonetti di Felice Feliciano*, La Bibliofilia, 3(1902), 55–68; L. PRATILLI, *Felice Feliciano alla luce dei suoi amici*, Atti del R. Istituto Veneto, 99(1939/40), 33–105; A. CAMPANA, *Felice Feliciano e la prima edizione del Valturio*, Maso Finiguera, 5(1940) 211–222; H. MARDERSTEIG, *Nuovi documenti su Felice Feliciano da Verona*, La Bibliofilia, 41(1939), 102–110; Uő kísérőtanulmánya in Felice FELICIANO, *Alphabetum Romanum*, Verona, 1960; a legújabbban Ch. MITCHELL, *i. m.*

¹⁴ R. SCHÖNE, *Felice Feliciani Veronensis opusculum ineditum*, Ephemeris epigraphica, 1(1872), 255–269; H. MARDERSTEIG, *i. m.*

¹⁵ G. FIOCCO, *Felice Feliciano amico degli artisti*, Archivio Veneto Tridentino, 9(1926), 188–200.

Ezután kezdődik életének „girovaga” korszaka. Évekig nincs semmi életjel róla, majd hercegi udvarokban tűnik föl, diplomaták, főpapok környezetében találjuk. Közbe-közbe nagyon is helyhez kötött vállalkozásokba fogott. Veronai nyomdász számára díszítette Valturius hadtudományi munkáját (1472). Poianóban, Verona mellett maga is nyomdászkodott. Kinyomtatta Petrarca *Libro degli uomini famosi*-jét olaszul (1476). A longobárd históriából lefordított egy novellát (lingua grammaticából volgar idiomára!) és azt sokszorosította. Ebből a korszakából igen sok verse is maradt, olaszul írta ezeket művészbarátaihoz, csodálva alkotásaikat, panaszolva pénztelenségét. Olykor a „celeste nympa” is témája, bár inkább csak elvesztésén bánkódott. A legszemélyesebb vallomásokat Jeber, az arab alkimista filozófus csalta ki belőle. Verseinek vissza-visszatérő témája a tanításaiban való hit vagy a csalatkozás: „Jeber, tu me destruis.”¹⁶

Még leginkább levelezés-gyűjteménye adja a legtöbb fölvilágosítást életének erről a korszakáról, bár sajátos módon ezekből adódik a legtöbb probléma is. Levelezését egészében humanista alkotásnak tekintette, amelyet az utókornak szánt. Utólag nem volt érdekes az egyszerű létrehozó alkalom, ezért a másolás során sokszor elhagyta a dátumot, vagy egyes leveleket a régi gyűjteményből átemelt az újba. Olykor a korábbi szövegen is lényeges változtatást tett. Mindez nem az ő egyéni módszere, így volt akkor szokás levelezésgyűjteményt szerkeszteni. Amit e levelekből megtudhatunk életéről, az a nyugtalan folyton útonlevés. Élt a diplomáciai küldetéseiről nevezetes Roverella család környezetében, majd a Velence és Nápoly között közvetítő Angelo Hadriano követőjéül szegődött. Hogy mit is óhajtott ezeken az útjain elérni, azt a levelekből nem lehet kiolvasni. Itáliát – úgy tartják – csak egyszer hagyta el, Johann Hinderbach tridenti püspöknél időzött 1475-ben.

Különcnek tartották Felice Felicianót már kortársai is. Így mutatja be Giovanni Sabadino degli Arienti, a Bentivoglio hercegek titkára is novellagyűjteményében, a *Le Porrettanében*. A Porretta gyógyforrásoknál mulatságból összegyűlt úri társaság történetekkel szórakoztatta egymást. Ezekben kétszer is szóba kerül Feliciano, úgy mint a társaságban jól ismert személy, akinek furcsaságait csak emlékeztetőül idézik föl. Az elbeszélők szerint kiváló szellemi képességei köztudottak, éppúgy, mint a társalgásban való verzatussága, meg az, hogy az antikvitás emlékeinek összegyűjtéséért bejárta Itáliát. Ezenkívül egyedül a „nagy tudomány” a „quinta essenzia” fölkutatása érdekelte. Szüntelenül az „archimia” foglalkoztatta, ezért áldozta föl tisztas atyai örökségét, kölcsönöket kéregetett, koldussá vált, de haláláig nem hagyott föl vele. Modenában fölment a hegyekbe, hogy egy bizonyos követ, az antimoniumot megtalálja. Jeber szerint ugyanis ez szükséges a nagy tudomány, a quinta essenzia előállításához. Jeber kéziratát pedig, mint egy kincset, selyembe göngyölve találta az apai örökségben. Az ilyen hetekig tartó hegyi kirándulásokról elhanyagoltan, torzonborz szakállal került elő. Messzi vidékre is elment, hogy találkozzék egy szerzetessel, aki nagy mestere volt ennek a tudománynak.¹⁷

¹⁶ L. a 13. jegyzetet.

¹⁷ Giovanni Sabadino degli ARIENTI, *Le Porrettane (Facetiarum Portanarum opus)*, 1. kiadás, Bologna, 1483. Több XV. és XVI. századi kiadása is van, a legújabb teljes: Bari, 1914.

Tehát annak a Jebernek, akivel verseiben is viaskodott, valamilyen kéziratához jutott, és ezzel egy újabb szenvedély kerítette hatalmába. Ma Jeber-coprusról szoktak beszélni, mert a VIII. századi Jabir Ibn Hayyan arab természetfilozófus nevéhez a középkortól igen sok kéziratot kaptak. Felicianóhoz egy kivonata juthatott el, amely rá mint fő tekintélyre hivatkozott. Ilyen volt az olvasott alkimisták közül Johannes de Rupescissa. Híres műve, a „De consideratione quintae essentiae” egy külön fejezetben foglalkozik a titkok titkával: „Scientia ad extrahendum quintam essentiam de antimonio et marchasita plumbea.” A meglehetősen bonyolult és a leírásban a várakozást még fokozó lassított eljárás eredménye végül: „aufert dolorem vulnerum et mirabiliter sanat.” A lényegről csak annyit tudunk meg, hogy az az emberiség testi-lelki javát szolgáló megfoghatatlan legjobb.¹⁸ Ezt szerette volna megszerezni Feliciano, és ezért írta élete fordulópontján szerkesztett sírfeliratára: „Quaesivi nomen, quaerat avarus opes.” Egyes tanítók szerint ugyan a quinta essentia nem is egészen mellékesen az aranycsinálásnak is a titka, de Felicianót az „opes” nem vonzotta.

Mindehhez azonban először is meg kellett szerezni azt a bizonyos antimont. Erre a másik híres alkimista adta meg az útmutatást: „ascendas altiore[m] montem qui sit in isto mundo, quia ibi latet lapis noster.”¹⁹ Az antimonérc előfordulási helyei az ókortól ismeretesebbek voltak. Olaszországon kívül volt ilyen Spanyolországban és Magyarországon több helyen is.²⁰ Feliciano egyik vitatott, mert átírt levelében említi, hogy visszatért Spanyolországból. Bizonyosan járt ott, két szenvedélye, a föliratgyűjtés és az antimonkutatósi vitte oda.

Egy eddig figyelemre nem méltatott levelében azt írta: „Io vado in panonia damane col mio Rmo cardinale et priego idio che piu felice faci questa mia andata che la mia speranza non mi promette.”²¹ A levél a már ismertetett okokból nem tartalmazza a keltezést. Más leveleiből tudjuk, hogy ekkortájt volt úton Velence és Nápoly között. A közelebbi időmeghatározáshoz csak a kardinális említése nyújthat segítséget. Ha ugyanis egy pápai legátus elhagyta a Vatikánt, annak a kúriai adminisztrációban nyoma van. A levél környezetéből és a Feliciano életéről ismert adatokból az 1479-es évről lehet következtetni. Magyarországra akkor Rómából csak Giovanni d’Aragona kardinális, Beatrix öccse küldetéséről tudunk. Ő pedig nagy kísérettel jöhetett, mert vele volt a volaterrai enciklopedista Raffaello Maffei (Volaterranus) is, nyilván anyaggyűjtési szándékkal.²² A kíséret tagjairól nem ismerünk följegyzést, pedig jöhetett vele több más nevezetes személy is.

¹⁸ L. THORNDIKE, *History of Magic and Experimental Science*, New York, 1953, III, 347–369.

¹⁹ *Uo.*, 167–168.

²⁰ *Gmelins Handbuch der anorganischen Chemie*, Antimon/A, 1950⁸, 14. A magyarországi legjelentősebb lelőhely, Rozsnyóbánya, az esztergomi érsek joghatóságába tartozott.

²¹ Oxford, Bodleian Library, Canon. Ital. 15, f. 23^v. Ch. MITCHELL említi, *i. m.*, 201, 4. jegyzet. A levélről küldött fényképmásolatért a Bodleian Librarynek és Kate Evansnak e helyen is köszönetet mondok.

²² K. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, 2. Monasterii, 1901, 47, 49; RÁTH György, *Aragoniai János*, Száz, (1890), 328–336, 415–424. Florio BANFI, *Raffaello Maffei in Ungheria*, L’Europa Orientale, 17(1937), 462–488.

Mindaz, amit Felice Felicianóról tudunk, világossá teszi magyarországi útjának célját. A két szenvedély az ókori emlékek gyűjtése és a tudományok tudományát rejtő ásvány, az antimonium föllelése egyenlő reménységgel kecsegtethették. Tudhatott éppen eleget Magyarországról közvetlenül Mantegnától már fiatal korától. Később a Mátyás királyt szolgáló diplomaták, a Roverellák környezetében tartózkodott. Élt Ferrarában, megfordult Nápolyban. Ókori leletekről akárkitől hallhatott. Pannónia ásványkincseit akkor már számon tartotta a tudós világ is. Nicolaus Cusanus úgy tudta, hogy itt olyan víz van, amely a rezet arannyá változtatja. Giovanni d'Aragona nevelője, a tudós Pietro Ransano és kísérője, Volaterranus már saját tapasztalatuk alapján említik Magyarországot mint páratlanul gazdag aranylelőhelyet.²³ De mindennél látványosabb propagandája volt az ország mesés bányakincseinek Mátyás jegyajándéka Beatrix számára 1476-ban. Ez egy hegy alakú sőtartó volt, amelynek az oldalában kiképzett barlangocskákban drágakövek ragyogtak. Ezt vitte a követség Nápolyba, de útközben Urbinóban is megcsodálták, és nyilván Itália-szerte emlegették.²⁴ Bárhol is szerzett tudomást Feliciano Magyarország bányakincseiről, bizonyos, hogy ez a szenvedély is vezette. Erre utal levelében a „f e l i c e andata” kifejezés, amely vállalkozásaiban mindig különös hangsúlyt kapott.

De vajon eljutott-e Magyarországra? Bizonyára igen. Először is azért, mert a „damane” nagyon közeli időre mutat, semmiképpen sem a tervezgetés időszakára. Még bizonyosabban azért, mert útjának maradandó emléke, fölíratgyűjtése fönnmaradt. Amint föntebb már említettük, Michael Fabricius Ferrarinus utolsó, reggiói kéziratának fő forrásául Feliciano ma már elveszett kézíratait tekintik. A reggiói Ferrarinus-kézirat pedig az első, amelyben már pannóniai és dáciai emlékműanyag is van.²⁵

Giovanni d'Aragona 1479-ben, augusztus 30-án hagyta el Rómát. Útközben meglátogatta nővérét, Eleonorát Ferrarában, és decemberben megérkezett Magyarországra. Mátyás király nagy ünnepélyességgel fogadta mint az esztergomi érsekség várományosát a megszökött Beckensloer helyében. Itt-tartózkodásáról 1480 nyár elejéig tudunk. A királyi pár kíséretében járt Lövoöldön, ahol látogatásuk emlékét Mátyás könyvajándéka őrzi. Részt vett az udvar symposionjain, erről Bonfini tudósít.²⁶ Néhány oklevél is tanúsítja ittlétét.

²³ THORNDIKE, *i. m.*, IV, 392; Petrus RANSANUS, *Epithoma rerum Hungaricarum*, ed. Petrus KULCSÁR, Bp., 1977, 70; Raffaello MAFFEI (Volaterranus), *Commentariorum urbanorum... libri*, Paris, 1526, f. 291.

²⁴ FEUERNÉ TÓTH Rózsa, *Művészet és humanizmus a korareneszánsz Magyarországon*, kandidátusi értekezés, Bp., 1981, 57–58.

²⁵ CIL, III, 413, Mommsen: „Antiquus qui mihi dicitur quemque collegisse epigrammata in Hungaria et Transilvania... imperante rege Mathia Corvino... nomine ignotus est; syllogen eius servant corpora Michaelis Ferrarini Regiensis (inter 1488 et 1493) scilicet editionis postremae quam repraesentat nobis codex archii Regiensis f. 163–168. (nam absunt Hungarici ab editionibus prioribus id est tam a Traiectino libro Ferrarini quam a Parisino)... Sylloge diligenter facta est versusum divisione observata nexibusque item expressis, qui collegit omni modo lapides Hungaricos ipse descripsit, cum praesertim in fine titulo n. 3676 praescribat eum se non vidisse. Fraudis iusta suspicio quanvis cadat in adiunctas Dacicas perpaucas... quas syllogae auctor ab aliis potest habuisse.”

²⁶ T. PAJORIN Klára, *Bonfini symposionja*, doktori értekezés kézírata, Bp., 1980.

Nem tudjuk, hogy Felice Feliciano részt vett-e az udvar kirándulásain, de itinerari-uma a gyűjtött fölíratok alapján rekonstruálható. Bebarangolta Budát és környékét, Szentendrét, Solymárt és Tétényt. Járt a Csepel-szigeten, Tatán, Győrben és Siklóson. Harmincnégy fölíratot gyűjtött Pannóniában. Leírásai mind pontosak, szakszerűek, autopszián alapulnak. A pusztulásra jellemző, hogy ma már csak kettő látható belőlük, azok, amelyeket a győri székesegyházba befalaztak.²⁷ Bizonyosan nem járt Erdélyben, bár onnan is közölt hat fölíratot, de másodkézből. Ezekről a kiadók állapították meg, hogy nem az ő munkamódszerével készült másolatok.

Sok hasznos ismeretet őrzött meg a leletkörülményekről és az egyes fölíratok előkerülési helyéről. Az egyikhez a következőt írta: „In altero suburbio eiusdem urbis [Buda] ante ecclesiam S. Trinitatis in base quadrata. Sunt eiusmodi bases cum iisdem litteris quamplures translatae in castra budensia ante thalamum Serenissimi regis Mathiae.” A fölírat egy egyszerű, négyszögletes kultuszkő NYMPHIS fölírat-tal. Ehhez fűzi azt, hogy több ilyen, azonos fölírattal átvittek a budai várba, a király szobája elé. A szöveg másként nem érthető, csak úgy, hogy a királyi udvarban begyűjtötték az ókori emlékeket. Nem építkezési célra, mert akkor már nem tudta volna elolvasni a fölíratokat. Ezt a követ a felhévízi Szentháromság-templom előtt (a mai Margit körút elején) találta, az eredeti helyén, ahol valaha a forrás nimfáját tisztelték. Feliciano szerint ilyen fölíratú kő sok volt, lehetett is a Duna partját kísérő hőforrások miatt.²⁸

„Hic lapis est super rippam danuui in quo est sculpta nympa ad amoenum fontem dormiens mirabili arte fabricata.” Amint emlékezünk, ez a szöveg került az ismeretlen eredetű nimfavers fölé, amikor Michael Fabricius Ferrarinus Felicianónak Pannóniában gyűjtött fölírataihoz hozzájutott. Amikor Feliciano Budán járt, a palotaépítés már javában folyt, kőfaragók, szobrászok dolgoztak a királynak. A fogékony mecénást igen könnyen meg lehetett arról győzni, hogy mennyire illik egy villa pompájához a forrást őrző nimfa szobra. Giovanni d’Aragona kardinális pedig a legilletékesebb propagálója lehetett a versnek, mert szerzője, Campano, amikor Rómából menekülnie kellett, az ő támogatását élvezte Nápolyban. Az alkalom is adott volt, mert ha nem is a törökökkel kötött örök béke, de az Ulászlóval való egyezés meg a kenyérmezei győzelem éppen akkor fegyvernyugvást ígért.

²⁷ Az öt követő fölíratgyűjtők közül Bonfini művében tizennégy fölíratot őrzött meg. KULCSÁR Péter, *Egy budai humanista feliratgyűjtemény*, ArchÉrt, 95(1968), 257–261. Feliciano után tíz évvel (1489-ben) járt Budán Bartolomeo della Fonte, ő ötöt talált. F. SAXL, *The Classical Inscription in Renaissance Art and Politics*, Journal of the Warburg and Courtauld Institute, 4(1941), 19–46. Feliciano fölírataiból Bonfini hármat, della Fonte kettőt talált meg.

²⁸ CII III, 3488 (Reg. F. 163’). Egykori helyére lásd KUBINYI András, *Budafelhevíz topográfiaja és gazdasági fejlődése*, Tanulmányok Budapest múltjából, 16(1964), 85–180.

Feliciano egy másik fölirata is támogatja azt a föltevést, hogy valódi szobrot írt le. Közül ugyanis a Duna partjáról még egy verset, de erre ezt írta: „Super ripam danuvii dicitur esse hoc.” Tehát nem látta, csak mondták (dicitur), hogy egy ilyen fölirat volt ott.²⁹

A Felice Feliciano pályáját kutatók életéről az utolsó adatot 1479 nyaráról ismerik, ekkor hagyta el Rómát. Ha föltételezésünk áll, akkor pannóniai útjával élete meghosszabbítható. Nem tudjuk, meddig tartózkodott Budán, vajon az 1480-ban pusztító járvány itt érte-e még. Bizonyos az, hogy kézírata „conterraneusa”, Michael Fabricius Ferrarinus kezébe jutott, aki a márványszobor „legendáját” megőrizte. Azét a nimfaszoborét, amelynek valóságos meglétét valahol a Duna partján, mint-hogy Felice Feliciano megbízható föliratközlésén alapul, nincs okunk többé két-ségbe vonni.

Száz évvel később bizonyosan más hagyományozás útján merült föl a hajdanvolt Mátyás-kút emléke. A XVI. század elején a forrást őrző nimfa képe már az Alpokon túl is ismert volt. A verset északon tudtunkkal először Conrad Celtis jegyezte le a századfordulón.³⁰ A római nimfák árnyékában működő irodalmi társaságokat is ő plántálta át hűvösebb tájakra. A Sodalitasok, a Danubiana is az ő közvetítésével vert gyökeret. Dürer és még inkább Cranach képeinek ihletőjét valószínűleg ebben az eszmekörben kell keresnünk. Cranach a Sodalitas virágzása idején Bécsben tartózkodott, a témát többször is megfestette, vissza-visszatért hozzá. Ha valóban volt ilyen kútábrázolás Budán, a kortársak, a jövő-menő humanisták elbeszéléséből újabb ösztönzéseket kaphatott az Itáliából nyertekhez.

Ha a nyugvó nimfa ábrázolása új formákat öltött is a XVI. század folyamán, pihenést, enyhet árasztó lényegét megtartotta. Hogy milyen sok jelentés hordozójává vált, amelyek valahol mégiscsak közös indíttatásúak, arra igen sok példát idézhetnénk. Ki vitathatná el egy zarándokút végén levő kút enyhet adó rendeltetését? A St. Wolfgang (Ausztria) kolostor udvarán az apát rendelésére 1515-ben készült a kútszobor. Ez a nimfa, egy tenyeres-talpas nőszemély, a mellette levő dézsából kinőtt fa árnyékában hever pajzán figurák társaságában. Azoknak a jámbor zarándokoknak szolgálatára volt rendelve, akiknek nem tellett borra, hogy a hosszú út fáradalmait fölüdítsék.³¹ Másik példát idézünk, amely időben is, rendeltetésében is távol van ettől. Wittenbergen 1560-ban Praeceptor Melancthon sírjára helyezték el az örök nyugalom múzsa ihlette sorát: „Somnum ne rumpe, quiesco” tanítványai, az elárvult szellemi-lelki közösség, akik a sírhoz mint „Fons dogmatum piorum et eloquentiae” monumentumához járultak.³²

²⁹ CIL III, 3676 (Reg. f. 167). Ezt a föliratot mindmáig hitelesnek fogadják el. Legújabb fordítása DEVECSERI Gábor, *Arany lant*, Bp., 1979, I, 438.

³⁰ D. WUTTKE, *Zu „Huius nympha loci”*, *Arcadia*, 3(1968), 306–307.

³¹ F. SAXL, *Heathenish Fountain in St. Wolfgang*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, 1(1937), 182–183.

³² *Orationes, epitaphia et scripta quae edita sunt de morte Philippi Melanthonis omnia*, Vitebergae, 1561, p. a⁴, T.

Kisebb-nagyobb közösség múzsa ihlette, enyhet adó kultuszhelye volt már az ókortól a nimfaszobor. Ezt a funkcióját századokon át nagyon sok tartalommal és változatos formában megőrizte. Amikor a XVI. század végén, távol hazájától két honfitársunk megőrkítette a hajdanvolt budai szobor emlékét, akkor azt bizonyosan nemcsak ikonográfiai mondanivalója miatt tették. A hagyomány hozzájuk vezető útját nem ismerjük. Talán Budáról származó családok hozták magukkal. A társaságukhoz tartozó Dudith Andrásé is ilyen volt. Hogy nem írásos hagyomány, hanem a szóbeli tartotta fenn, azt mutatja a Henisch György töredékes változata. E megőrző közösség számára az emlékkép földidézése azt jelentette, hogy a közismerten oly sok változatban tovább élő ábrázolásnak tökéletes, eredeti megformálása, az igazi, Budán állott. Akik lejegyezték, azoknak e szobor szimbóluma volt a békének, a szépet létrehozó gazdagságnak és a nyugalomnak, mindannak, amit számukra a térben és időben távoli Mátyás király országlása, „dum floreret Hungaria” jelentett.

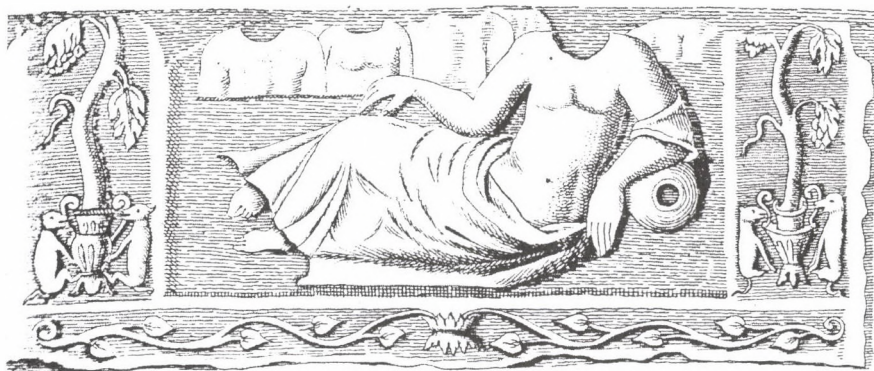
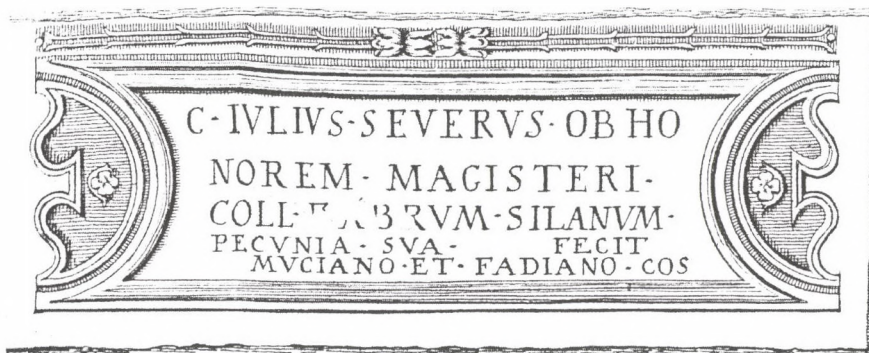
A NIMFA ÉBRESZTÉSE

Az Óbudán megtelepedett trinitáriusok 1745-ben kezdtek hozzá kolostoruk építéséhez. 1758-ban már templomuk munkálatait is befejezték. Az építőanyagot részben a környéken gyűjtötték. Nagy mennyiségű megmunkált követ szedtek össze az aquincumi romterületen. 1777-ben Schönvisner István, a Budára költöztetett egyetem újonnan fölállított Numizmatikai és Archaeologiai Tanszékének első professzora és egyben az Egyetemi Könyvtár másodőre két igen szép, az építkezéseknél föl nem használt kőre bukkant. Ezeket az atyák jóváhagyásával megvásárolta, és beszállította az Egyetemi Könyvtár atriumába. Azt írta: „Isti autem, qui ceteris et magnitudine et elegantia longe praestant, prope Coenobii januam diu neglecti jacuerunt, quos nunc bona illorum PP. venia, persoluto videlicet pretio, ad exornandum Regiae hujus Universitatis Bibliothecae atrium transferri curavimus.”³³ A két szép kő rajzát is közölte. Az első a *Corpus III.* kötetében is szerepel, ma is látható a Nemzeti Múzeum előcsarnokában.³⁴ A második kőről pontos leírást ad: „Figura exhibit Nympham dextro cubito urnae incumbentem, sinistra vero manu ad genua defluente. Utrinque ad latus alia corpora velut undis immersa visuntur, caelatura minus prominente. Capita desunt. Margines dexter ac sinister ornantur vite racemis onusta, quae prodit e vasculo, duobus caniculis an leunculis? stipato. Indubie Saxum hoc vel Aquaeductus cujuspian caput, vel Nymphaeum, vel Natationem ornabat, vel alteri cuipian Balinei aedificio impositum olim fuerat.”³⁵ Az Egyetemi Könyvtár „atriuma”, ahová Schönvisner a köveket

³³ Stephanus SCHÖNVISNER, *De rudibus laconici caldariique Romani et nonnullis aliis monumentis in solo Budensi partim hoc primum anno 1788 repertis partim nondum vulgatis liber unicus*, Budae, 1788, 167–168.

³⁴ CIL III 3580.

³⁵ SCHÖNVISNER, *i. m.*, 168–169.

beszállította, a királyi vár trónterme alatti csarnok volt. Ebben az évben fejeződött be a vár átalakítása az Egyetem céljainak megfelelően. A Könyvtár a földszinten kapott helyet. Schönvisner a következő évben még hét fölíratos követ helyezett el itt. „Hi omnes lapides muro inserti sunt in Aula Universitatis Regiae, cum antiquis nonnullis anaglyphis.”³⁶ Mintája ennek is, akárcsak a könyvtárberendezésnek, a Hofbibliothek lehetett.

1784-ben az Egyetemet Pestre költöztették. Schönvisner kövei sorsát tovább figyelte. „Postquam anno 1784 Universitas Pestinum translata est, relictæ sunt Budae columnæ milliares, et alii lapides... Omnes penes Regiam muro inserti... Anno 1790 Columnæ illæ milliares quia supra murum prætensum eminebant,

³⁶ *Inventarium Musei antiquitatum ac rerum rariorum itemque mummophylacii (in Bibliotheca regia scientiarum universitatis) conscriptum Budae mense Nov. a. 1780 (continuum usque ad a. 1817)*, Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, G 175, p. 3, Nr. 8.

mutilatae fuerunt, nescio cuius mandato.”³⁷ Ezekről a fölíratos kövekről a Budán járt utazók is említést tesznek.³⁸ Ha részletes volt Schönvisner leírása, akkor az ő nyomán a Corpusba is bekerültek. Egyetlen kivételével ezek a kövek ma már nincsenek meg. Az egyetlen a „Silanus”, a nimfával együtt előkerült aquincumi kő. Ez 1816-ban a Nemzeti Múzeum kertjében összegyűjtött római kövek között volt. Miller Jakab Ferdinánd ezt írja róla: „Tabula haec rubescente marmore nitide conservata moeniis in Arce budae pone Residentiam Regiam immurata fuit, indeque ad Museum Nationale Pestinum translata et sub custodia publica ab interitu vindicaretur”.³⁹ Ma a Múzeum előcsarnokában látható. Hogy megmaradt, azt a fölíratnak köszönheti. Tudományos igényű gyűjtésre a humanistáktól kezdve a *Corpus* földolgozóig csak ezek kerültek. A fölírat nélkülieket jó, ha itt-ott egy vázlatkönyv megőrizte.

Az „Aquincumi nimfa” egyetlen megőrzője – tudomásom szerint – Schönvisner publikációja. Minthogy a párdarab, a „Silanus” kő megvan, ellenőrizhetjük a metszet precizitását. Schönvisner megadja a méretet is, hosszúsága 6 bécsi láb, magassága további vizsgálatot igényel. Mind a nagyság, mind a szépség tekintetében kiemelkedőnek mondja mindkét követ a felfedező. Miller a „Silanus”-ról azt mondja, hogy az „ex rubescente marmore nitide”. Nagy Mihály szerint anyaga ragyogó fehér kristályos mészkő, ún. pohorjei „Bächer-Marmor”. A megtévesztő színhatást csak az elpiszkolódás okozza. Lővei Pál hasonlóképpen nyilatkozott. A „Silanus” kőről mindenestre elmondható, hogy a mai gazdag aquincumi leletanyagban is kiemelkedő, szép darab. Elfogadom Schönvisner ítéletét, a Nympha is nagyon szép műalkotás lehetett. A szaktudomány dolga, hogy a két kő összetartozásáról ítéletet mondjon.

Van tehát egy nimfánk, most már csak el kell helyezni a Duna partján. A nehéz követ a trinitárius atyák nyilván a közelből szállíttatták a kolostorhoz. A partszakaszon fakadó igen sok forrás és kultusza, a votivkövek jól ismertek.

Ezeket a szépen megmunkált köveket később is jól lehetett hasznosítani. Francesco Giustiniani és Felice Feliciano is lemásol olyan fölíratokat a XV. században, amelyek éppen kutak célját szolgálták. Óbudán volt ilyen a Papföld közkútján és az apácák udvarán is. Ilyen célszerűen őrződhetett meg nimfa-kövünk is.

Óbuda és Felhévíz urai a XV. században a királynő és az apácák mellett a két prépostság. A század második felében már mind a kettő társaskáptalan. Élükön a prépostok egyben az udvar, a Kancellária magas rangú tisztségviselői. A felhévizi prépost a hetvenes években Filipecz János váradi püspök. Mint Mátyás diplomatája, itt tartja rezidenciáját. Palotáját teljesen újjáépítette. Az ide már korábban

³⁷ *Uo.*, megjegyzés a margón.

³⁸ Domenico SESTINI, *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna*, Firenze, 1815, 292.

³⁹ *Sexagena inscriptionum quae ex monumentis Romanis in horto Musei Nationalis Hung. publice epositis transumptae sunt* per Antonium HALITZKY, interprete J. F. MILLER, *Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici*, 1(1818), 268, Nr. 50.

is bevezetett fürdő célját szolgáló forrás környékét csodálatos épülettel vette körül. Erről Oláh Miklós külön megemlékezik.⁴⁰ Az óbudai prépost 1468-tól Kárai László alkancellár, Mátyásnak külföldön ugyancsak képviselője. 1470 őszén éppen Rómában volt. Bartolomeo della Fonte már említett följegyzése valószínűsíti, hogy akkor volt ott újdonság a Pomponio Leto-körhöz tartozó Campano Nympha-epigrammája. Nyilvánvalóan a frissen napvilágra került ókori szoborral együtt. Leto is, Campano is egy-egy nyomdában talált menedéket a „congiura” vihara elől. Kárai egyik úticélja is egy budai nyomda fölállításának előkészítése, Hess András meghívása volt. Egyébként a király támogató levelével kért engedélyt, hogy a prépostság területén építkeshessék. Az Akadémia körében ismert lelet-vers szenzációról tudomást szerezhetett. Talán így jutott a vers Budára, és egy vésett fölirat formájában az aquincumi nimfaszoborra. Az időpont meghatározható, valamikor 1470 és 1480 között.

A török időkben a kő szem előtt lehetett. Erről tanúskodik a csonkítás, ez a metszeten is jól látszik. Schönvisner is leírja. Ismeretes, hogy a törökök nem túrték az emberábrázolást. Ide kívánczok párhuzamként Georg Wernher leírása, aki járt a török megszállta Budán. Azt írja, hogy a szultán fölvezette a vizet az ún. „kalocsai érsek házába”, és ott egy fürdőt alakított ki. A belső helyiségeket márványlapok borították, amelyeket máshonnan szedettek le, és amelyekről a fejeket mindenütt leverték.⁴¹ A nimfa-kőről készült metszeten jól látszik, hogy az alakokat azon is lefejezték, és a felső széléből is levágtak egy csíkot, hogy a másodlagos fölhasználásnak megfeleljen.

A nimfaszobor tehát már nemcsak legenda, valóságosan is volt egy ilyen valamikor a Duna-parton. A metszet a kontúrjait jól megőrizte. Hogy kő valóságában is megismerjük, ahhoz talán a régészek tudnak segítséget nyújtani. Amíg az ásó nem hozza meg a várt eredményt, addig szakismeretükre szeretnénk támaszkodni. Kérdéseink közül az első az, hogy vajon a metszet segítségével eldönthető-e, hogy az együtt talált két aquincumi kő korábban is összetartozott, azonos építmény része lehetett? Ha igen, akkor alaposabb vizsgálat alá kellene venni a „Silanus” követ. Nem nagyon foglalkoztak vele. Fitz Jenő Septimius Severus 202-es pannóniai látogatásával hozza kapcsolatba.⁴² A Collegium fabrum magistere akkor állíttatta, hogy városát díszítse vele. De mit állíttatott? Egy „silanust”, mondja a fölirat. Ezen Schönvisner, Forcellini alapján egy vízköpőre gondol, esetleg egy szökőkútra. Alföldi András szerint „a collegium fabrum magistere Silenus-szobrot állíttatott hálából megválasztásáért”. Ehhez jegyzetben hozzáfűzi: „A felirat Silanus, úgy hogy esetleg Silvanus isten értődhetne.”⁴³ Ha a két kő összetartozott, akkor akármit

⁴⁰ Nicolaus OLÁHUS, *Hungaria*, edd. Colomannus EPERJESSY, Ladislaus JUHÁSZ, Bp., 1938, 9–10.

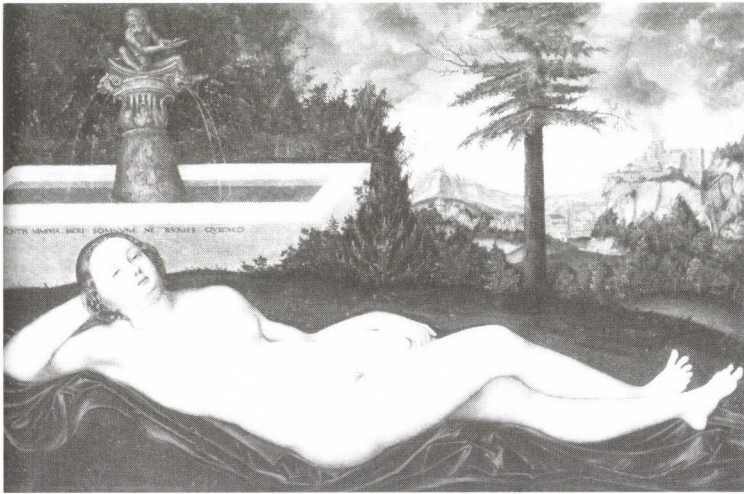
⁴¹ Georg WERNHER, *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*, Viennae Austriae, 1551, 4^v.

⁴² FITZ Jenő, *Septimius Severus pannóniai látogatása i. u. 202-ben*, ArchÉrt, 85(1958), 156–173, a föliratról 159.

⁴³ *Budapest története: Budapest az ókorban*, Bp., 1942, 326, 351.

állítatott is az aquincumi magister, a kései látogató már csak a föliratot, a „Silenus”-t láthatta, vízköpő vagy szökőkút semmiképpen nem vészelte át a századokat. Ezek között a kései látogatók között lehetett Cranach is. Az ő egyik nimfaábrázolásán, az 1518-ból való lipcsei képen a föliratos kút közepén egy Silenus üldögél. Ezek szerint Cranach megelőlegezte Alföldi értelmezését, és akkor még mind a két, Schönvisnertől is utóbb együtt talált kő ugyanazon építményhez vagy műtárgyhoz tartozott.

Cranach-hal kapcsolatban itt kell szólnunk a művészettörténészeket foglalkoztató budai látogatásáról. Mint már volt róla szó, ezt 1502–1503-ra teszik, amikor Bécsben tartózkodott. Valószínűsíthető, hogy ekkor látogatott Budára is. Kubinyi Andrástól tudjuk, hogy a város egy polgárcsaládjához rokoni szálak fűzték.⁴⁴ Az alkalom is adottnak látszik. 1502 őszén Buda különleges látványosságok színhelye volt. Itt tartotta esküvőjét Ulászló király francia jegyesével. A fényes ünnepségre, a látványosságok színhelyére bizonyára idelátogatott a közeli Bécsből mindenki, akinek erre lehetősége volt. Miért maradt volna ki a színpompás események megtekintéséből az éppen ezen a tájon tartózkodó fiatal művész? És ezzel talán Cranach és a tőle olyan sok változatban ábrázolt föliratos kút mellett szunnyadó nimfa budai kapcsolatához is közelítettünk egy lépéssel.

⁴⁴ KUBINYI András, *Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban*, I.K., 37(1967), 252–253. A hivatkozott forrás RICHARD PERGER, *Neue Hypothesen zur Frühzeit des Malers Lukas Cranach des Älteren*, Wiener Geschichtsblätter, 21/81(1966), 70–77.